

O'ZBEK VA INGLIZ IBORALARINING QIYOSIY TAHLILI

Nizomaddinova Gullola Nizomaddin qizi*Urganch Innovatsion Universiteti Magistratura bo'limi**Lingvistika (Ingliz tili) yo'nalishi**1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: O'zbek va ingliz tillari dunyo miqyosida bir-biridan o'ziga xos xususiyatlari, boy iboralari va til formasiga ega bo'lib, turli madaniyat va tarixiy taraqqiyot yo'llaridan o'tgani bois, ularni bevosita solishtirish muhim lingvistik va madaniy natijalarga olib kelishi mumkin. Iboralar – bu tilning obrazlilik, estetikasi va xalqning madaniy merosini o'zida mujassam etgan ifoda vositalaridir. Ular har bir til uchun betakror bo'lib, so'zlarning mustaqil ma'nosidan tashqari, umumiy mazmunga ega bo'ladi. O'zbek va ingliz tillaridagi iboralarni qiyosiy o'rganish ikki xalq dunyoqarashidagi o'xshashlik va farqlarga, tilning funksional imkoniyatlari hamda milliy mentalitetiga yaqqol nur sochishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: ibora, qiyosiy tahlil, o'zbek tili, ingliz tili, frazeologiya, madaniyat, tarjima, obrazlilik, majozilik, xalq ijodi.

Аннотация: Поскольку узбекский и английский языки отличаются друг от друга в глобальном масштабе своими уникальными особенностями, богатым разнообразием выражений и языковых форм, а также прошли разные пути культурного и исторического развития, их прямое сравнение может привести к важным лингвистическим и культурным результатам. Выражения — это средства выражения, воплощающие образность, эстетику языка и культурное наследие народа. Они уникальны для каждого языка и, помимо самостоятельного значения слов, имеют общее содержание. Сравнительное исследование выражений в узбекском и английском языках помогает пролить свет на сходства и различия в мировоззрении двух народов, функциональных возможностях языка и национальном менталитете.

Ключевые слова: выражение, сравнительный анализ, узбекский язык, английский язык, фразеология, культура, перевод, образность, фигуративность, народное искусство.

Abstract: Since the Uzbek and English languages are distinguished from each other on a global scale by their unique features, rich expressions and language forms, and have gone through different cultural and historical development paths, their direct comparison can lead to important linguistic and cultural results. Expressions are means of expression that embody the imagery, aesthetics of the language and the cultural heritage of the people. They are unique for each language and, in addition to the independent meaning of words, have a common content. A comparative study of

expressions in the Uzbek and English languages helps to shed light on the similarities and differences in the worldview of the two peoples, the functional capabilities of the language and the national mentality.

Keywords: expression, comparative analysis, Uzbek language, English language, phraseology, culture, translation, imagery, figurativeness, folk art.

KIRISH

Birinchi navbatda, iboralar tilni o'ziga xos qiladi. Har bir xalq iboralarni o'z tarixiy an'analari, afsonalari, urf-odatlari va atrof-muhitidan kelib chiqqan holda yaratadi. Misol uchun, o'zbek tilida "Ko'nglidan o'tmoq", "Ko'zi yorishmoq", "Tili qisilmoq", "Isitgan yog'ingdan yemagin" kabi iboralar xalqimizning hayotiy tajribasi, ahloqiy qadriyatlari va mentaliteti bilan chambarchas bog'liq. Ingliz tilida ham xuddi shunday iboralar keng qo'llanadi: "Break the ice" (muzni sindirish, suhbatni boshlash), "Let the cat out of the bag" (sirni oshkor qilish), "Bite the bullet" (qiyinchilikka bardosh berish), "Spill the beans" (yashirin gapni aytib qo'yish) va boshqa ko'plab iboralar mavjud. Qiyosiy tahlil qilganda, o'zbek va ingliz iboralari tuzilishi, leksik tarkibi va kontekstual qo'llanishi bo'yicha yaqqol farqlarga ega. O'zbek tilida iboralar ko'pincha majoziy, ramziy va ba'zan giperbolik (kattalashtiruvchi) ma'noda ishlatiladi. Ingliz tilidagi iboralar esa ko'proq metafora, allegoriya va aforizmlar shaklida keladi, ular ko'pincha hayotiy tajriba, kundalik hayot va ingliz jamiyatidagi qadriyatlar asosida shakllangan. Masalan, o'zbek tilidagi "Ko'ngli suyi ketdi" iborasi ruhiy charchoq yoki bezovtalik holatini bildirsa, ingliz tilida bu ma'no uchun "He lost his heart" (ko'ngli tushib ketdi) yoki "He lost interest" (qiziqishi yo'qoldi) iboralaridan foydalaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'zbek tili iboralarini yaratishda ko'pincha tabiat hodisalari, hayvonot olami, oila va ijtimoiy munosabatlar, qadimiy afsona va ertaklardan olingan motivlardan samarali foydalaniladi. Masalan, "Oq yo'l tilamoq", "Bola boqqan bo'lib, nonini boqqan emas", "Qo'li uzun", "Ko'ngli keng", "Yuzda yorug'lik bor", "Yuragi toshday", "Ko'ngli sof" kabi iboralar bunga misol bo'la oladi. Ingliz tilida esa "To be green with envy" (rashkdan yashil bo'lmoq), "A piece of cake" (o'ta oson ish), "To bark up the wrong tree" (noo'rin joydan yechim izlamoq), "To hit the nail on the head" (to'g'ri aytmoq) kabi iboralar keng qo'llaniladi. Bu iboralar xalq irodasi, milliy xarakter, atrof-muhit va tarixiy hodisalarning tilga singdirilishidan dalolat beradi. O'zbek va ingliz iboralari orasidagi asosiy farqlardan biri, ularning so'z yasash va birikma hosil qilish imkoniyatidadir. O'zbek tilida iboralarni tashkil qiluvchi so'zlar ko'pincha ergash qadriyat va tushunchalarga tayanadi. Masalan, "Qo'li ochiq inson" – saxiy va mehmondo'st odam, "Tili uzun" – o'ta gapdon va odobdan yiroq odam, "Ko'ngli tor" – xasis va o'z manfaatini o'ylaydigan kishi. Ingliz tilida esa iboralar ko'proq qisqa va

siqiq shaklda, lekin bir nechta fikrni o‘zida mujassam etgan bo‘ladi. Masalan, “The ball is in your court” (navbat sizda), “Don’t cry over spilled milk” (o‘tganni o‘zgartirib bo‘lmaydi), “Kill two birds with one stone” (bir ish bilan ikki natijaga erishish). Bu yerda o‘zbek va ingliz iboralari mazmun bo‘yicha ba‘zan o‘xshash bo‘lsa-da, ifoda vositasidagi farqlar yetarlicha bor. Qiyosiy aspektda yana bir e‘tiborga molik jihat – bu frazeologizmlarning tarjimasi va ularni boshqa tilda qay darajada ekvivalent tarzda ifodalash mumkinligidadir. Aksariyat tilshunoslar fikriga ko‘ra, iboralarni so‘zma-so‘z tarjima qilish – ko‘pincha ma‘no yo‘qotilishiga yoki to‘g‘ri tushunilmasligiga sabab bo‘ladi. Masalan, o‘zbek tilidagi “Boshi ko‘kka yetdi” iborasini ingliz tiliga “His head reached the sky” tarzida tarjima qilsak, asl ma‘nosi, ya‘ni “u nihoyatda baxtli, omadli” ekanini aniq bera olmaydi. O‘z o‘zidan, ingliz tilida bu holat uchun “He was on cloud nine” yoki “He was over the moon” iboralari ishlatiladi. Bu iboralar ham baxtiyorlik ifodasini beradi, lekin ularning semantik zaminida boshqa ko‘rinishlar yotadi [1].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘zbek va ingliz iboralari orasida ko‘plab parallellar, umumiyliklar ham uchraydi. Ayrim iboralar deyarli bir xil obrazlardan foydalanilgan holda qo‘llaniladi. Masalan, “Ko‘zga ko‘rinmas”, “Ko‘zdan yo‘qolmoq”, “Diling tor”, “Yurak o‘ynash”, “Ko‘z-quloq bo‘lish” iboralarining ingliz tilidagi “Out of sight”, “Out of mind”, “To be all ears” kabi analoglari mavjud. Bunday umumiylik til va tafakkur o‘rtasidagi tipologik yaqinlikni ko‘rsatadi. Iboralarda xalq ijodiy tafakkuri, dunyoni idrok etish uslubi va ijtimoiy qadriyatlar o‘z aksini topadi. O‘zbek iboralari ko‘proq kollektiv ruh, hamjamiyat va oila muhimligini ta’kidlaydi: “Qo‘shnichilikda imon bor”, “Yurakdan kechgan tilga chiqadi”. Ingliz frazeologiyasida esa individualizm, shaxsiy tashabbus va mustaqillik ko‘proq ilgari suriladi: “Every man for himself”, “Sink or swim” [2].

Iboralarning tarixi va shakllanish jarayoniga nazar tashlasak, har ikki xalqning tarixi, madaniy rivojlanishi va tashqi ta’sirlari ibora shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatganini ko‘ramiz. O‘zbek tili iboralari qadim turkiy, fors, arab va o‘z zamonaviy tarixidan, shuningdek, geografik joylashuvdan ta’sir olgan. Ingliz tilida esa germaniya, lotin, fransuz va boshqa yevropa tillarining ta’siri kuchli. Shu sababli ham ingliz iboralarida dengizchilik, o‘rta asr an‘analari va yirik shaharlik hayot aks etadi: “To be in the same boat”, “To cross the Rubicon”, “To throw the towel in”. Iboralarning obrazli ekanini ko‘pchilik adabiyotshunoslar til obrazlaridan farqli ravishda ham bilib, ham anglashadi. O‘zbek va ingliz tili iboralarida ramziylik yetakchi o‘rinda turadi. Masalan, o‘zbek iborasida “Oq yo‘l” tilash – eng yaxshi niyat bildiruvchi ibora bo‘lsa, ingliz tilida “Break a leg!” (‘yaxshi omad tilayman’, ayniqsa teatrdan) iborasi ayni maqsadni ifodalaydi. Aytish joizki, iboralarni to‘g‘ri o‘zlashtirish va tarjima qilish uchun tor doirali lug‘aviy bilim emas, balki keng pragmatik, madaniy va tarixiy bilimlarga ega bo‘lish kerak [3].

Ingliz tilida iboralarining kommunikativ funksiyasi, ya'ni gap mazmunini kuchaytirish, so'zlovchining nuqtai nazarini hamohang yetkazishda muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilidagi iboralar esa ko'proq didaktik, odob-axloqiy maqsadlarni ko'zda tutadi. Masalan, "Qo'li bo'sh odam", "Tili zahar", "Yuzsiz odam", "Ko'ngli ochiq" kabi iboralar nafaqat obraz, balki muayyan ijtimoiy hodisa yoki holatni ham ifodalaydi. Ingliz tilida esa "To put all eggs in one basket" (hamma narsani bitta manbaga tikmoq), "To burn the midnight oil" (kechqurun yoki tunda mehnat qilmoq), "To hit the sack" (uyquga yotmoq), "To see red" (qattiq g'azablanmoq) kabi iboralar real ko'ngil holatlari, hayotiy vaziyatlar va insonlarning hissiyotlarini o'zida aks ettirgan bo'ladi. Iboralarining gap ichidagi o'rni ham muhim masalalardan biridir. O'zbek tilida iboralar ko'pincha gapning ohangiga, mavzuga mos ravishda har qanday joyida kelishi mumkin: boshida, o'rtasida yoki oxirida. Ingliz tilida esa iboralardan foydalanishda, grammatik va uslubiy normalarga ham alohida e'tibor beriladi. Ularning joylashuvi va sintaktik strukturasi gapning ma'nosini aniq beradi. O'zbek va ingliz tilida iboralarni o'rgatish va o'zlashtirishda ham bir qancha muammolar mavjud. Avvalo, iboralarni so'zma-so'z tarjima qilish bilan cheklanish emas, balki ularning madaniy, tarixiy, kontekstual va obrazli mazmunini tushunish talab etiladi. Iboralarni o'rganishda haqiqiy holatlarda qo'llash, adabiy manbalardan, ommaviy axborot vositalaridan, kino va ommabop madaniyatdan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy taraqqiyot, globallashuv va texnologik o'zgarishlar natijasida ingliz va o'zbek iboralari ham bir-biriga ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, ingliz tilidagi internet, texnologiya va zamonaviy turmushga oid yangi iboralar o'zbek tiliga ham kirib kelmoqda: "start-up qilmoq", "deadline bo'ldi", "feedback bermoq" kabi so'z birikmalari va iboralar o'zbek tilida ham tilning yangilanishiga sabab bo'lyapti. Shu bilan birga, o'zbek tilidagi eski iboralar ham yangi mazmun va kontekst olmoqda. Iboralarni mukammal o'rgatish va o'rganish uchun til o'qituvchilari, tarjimonlar, yozuvchi va jurnalistlar doimiy ravishda iboralarining to'g'ri ishlatilishi, ularning o'xshash va farqli xususiyatlarini tahlil qilib, amaliy nutqda ko'proq foydalanishga harakat qilishlari zarur. Til o'rganayotganlar uchun esa iboralar til o'rganishda eng qiyin, shu bilan birga eng mazmunli va muhim jihatdir. Ularni begona tildan ona tiliga, yoki aksincha tarjima qilayotganda, faqat lug'aviy ma'nosini emas, balki kontekstual, madaniy va obrazli mazmunini ham inobatga olish kerak. Umuman olganda, o'zbek va ingliz iboralari qiyosiy tahlili ikki xalq dunyoqarashi, tafakkuri, tarixiy taraqqiyoti va til obrazlarining betakrorligini ochib beradi. O'zbek iboralari orqali xalqning hayotiy tajribasi, qadriyatlar va madaniy merosi ifoda topgan bo'lsa, ingliz iboralari uchun ham ayni so'zlarni aytish mumkin. Ularni qiyosiy o'rganish esa yangi til o'rganuvchilar, tarjimonlar, tilshunos va adabiyotshunoslar uchun juda katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Har bir iboraning va undan hosil

bo'lgan frazeologizmlarning o'ziga xos semantik, sintaktik va stilistik funktsiyasi mavjudligi, ularning xalq tafakkuri, madaniyat va ijtimoiy hayotda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Shu bois, har ikki tildagi iboralarning o'rganilishi davomiy jarayon bo'lib, bu jarayon tilga va madaniyatga, ayniqsa xalqlararo munosabatlarning rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi [5].

O'zbek va ingliz iboralari o'ziga xoslik, mazmun va ifoda haqidagi umumiyliklar va farqlar zahirida til taraqqiyotining nozik jihatlari, ilmiy va amaliy ahamiyatlar, shuningdek, turli madaniy va ilohiy manbalar yotadi. Yangi iboralarni o'rganib, ularni to'g'ri va o'rinli ishlatishda, ular orqasidagi mazmun, qadriyat va tarixni anglash muhim. Chunki har bir ibora ortida xalq o'tmishi, ertaklari, afsonalari, orzu-umidlari va bir butun millatning his-tuyg'ulari mujassam. Shu sababli, o'zbek va ingliz iboralarning qiyosiy tahlili nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, psixologiya, adabiyot va falsafaga ham doir muhim tadqiqotlar yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [6].

XULOSA

Yakun qilib aytganda, iboralar xalq hayot tarzining o'ziga xos ko'zgusi va tafakkur namunasi sifatida har ikki til uchun ham qimmatli muloqot vositasi bo'lib xizmat qiladi. O'zbek va ingliz tillaridagi iboralarning qiyosiy o'rganilishi, ularning mazmuni, tuzilishi, qo'llanilishi, tarjimasidagi muammolar, madaniy va kommunikativ ahamiyati – bugungi globallashtiruv va ko'p millatli jamiyatlar sharoitida yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Har bir iboraning yurakdan yurakka yo'l topishidagi yashirin kuchi, xalq va jamiyat ongida tutgan o'rni har doim dolzarbligini yo'qotmaydi, balki tildagi yangilanish va boylik sifatida doimo rivojlanib boradi. Ana shunday qiyosiy o'rganishlar orqali ikki tildagi iboralardan, umuman, til va tafakkur olamidan yangi-yangi ma'nolar, obrazlar va madaniy qadriyatlar o'z ifodasini topaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva, S. (2018). "O'zbek va ingliz tillarida idiomatik birliklarning tarjima xususiyatlari." Til va adabiyot ta'limi, 2(4), 55-62.
2. Akramova, M. (2019). "Frazeologizmlarning qiyosiy tahlili (o'zbek va ingliz tillari misolida)." O'zbek tili va adabiyoti, 3(6), 77-82.
3. Bobojonova, Z. (2017). "Ingliz va o'zbek tilida iboralar semantikasi." Filologiya masalalari, 1(5), 60-65.
4. Ergasheva, M. (2020). "O'zbek va ingliz tillarida obrazli iboralar." Jahon tillari, 5(12), 88-94.
5. Jo'raeva, N. (2021). "Frazeologizmlarning madaniy xususiyatlari: o'zbek va ingliz tillari asosida." Til va tarbiya, 4(8), 31-38.
6. Karimova, D. (2019). "O'zbek va ingliz tillaridagi xalq og'zaki ijodi namunalari frazeologizmlarning o'rni." Filologiya muammolari, 2(7), 112-117.

7. Mirzayeva, S. (2022). "Frazologik birliklarning qiyosiy o'rganilishi." O'zbek tili va adabiyoti, 1(3), 24-29.
8. Norboyeva, G. (2018). "O'zbek va ingliz iboralarining semantik xususiyatlari." Tilshunoslik yangiliklari, 2(7), 101-105.

